

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

SM ./ riksåklagaren ang. bidragsbrott

(Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 31 mars 2025 i mål B 240-25)

Riksåklagaren har förelagts att inkomma med svarsskrivelse över överklagandet.

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom.

Jag tillstyrker att prövningstillstånd meddelas såvitt gäller fråga om rubricering av gärningarna och i fråga om påföljd.

Bakgrund

SM har genom den nu överklagade hovrättsdomen, i likhet med vid tingsrätten, dömts för bidragsbrott vid fem tillfällen under perioden 2019-08-23—2019-12-23 till påföljden villkorlig dom jämte 40 dagsböter.

Tingsrätten fann utrett att SM i enlighet med åtalet vid fem tillfällen under år 2019 hade mottagit underhållsstöd för ett av sina barn på felaktiga grunder. Hon hade underlåtit att meddela Försäkringskassan om vem som var barnets far och att hon bodde tillsammans med honom. Tingsrätten ansåg också att SMs uppgift om att hon skulle ha blivit tvingad att underteckna ansökningshandlingen hade blivit vederlagd, bl.a. mot bakgrund av den långa tidsperiod som underhållsbidrag tidigare hade utbetalats utifrån felaktiga uppgifter rörande andra barn. Det hade varit fråga om stora månatliga utbetalningar som utgjort familjens huvudsakliga inkomst. Tingsrätten dömde sålunda SM för fem fall av bidragsbrott.

Hovrätten gjorde samma bedömning som tingsrätten i skuldfrågan. När det gäller rubriceringen av brotten anförde hovrätten att frågan om vad som är ett ringa brott ska avgöras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Beloppet har dock stor betydelse vid bedömningen. Hovrätten ansåg att samma

värdegräns om 1 250 kr bör gälla som utgångspunkt vid val av rubricering vid bidragsbrott som vid bedrägeri och ringa bedrägeri, dvs. den värdegräns som gäller för förmögenhetsbrott i allmänhet (se ”Ringa stöldgränsen” NJA 2019 s. 951). Beloppet om 1 723 kr vid respektive tillfälle översteg väsentligt den angivna värdegränsen. I mildrande riktning beaktade hovrätten att SM befriats från återbetalningsskyldighet till staten på grund rådande hemsituation med hot och våld. Hovrätten fastställde efter en samlad bedömning tingsrättens domslut.

Överklagandet till Högsta domstolen

SM yrkar att hon ska frikännas från ansvar i sin helhet. I första hand gör hon gällande att brotten ska rubriceras som bidragsbrott, ringa brott, i följd varav brotten är preskriberade. I andra hand gör hon gällande att hon har saknat erforderligt uppsåt och befunnit sig i en nödsituation.

Som skäl för prövningstillstånd gör SM gällande att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen ger vägledning om vilken värdegräns som bör gälla vid bidragsbrott. Det är oklart vad som gäller och det råder delade meningar i förarbeten respektive i Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning (se Bidragsbrott, Inklusive assistansbedrägerier, Åklagarmyndigheten, Rättslig vägledning 2021:8, Utvecklingscentrum, juni 2021, uppdaterad i oktober 2023).

Rättslig reglering

Bidragsbrottslagen (2007:612), som trädde i kraft den 1 augusti 2007, tillkom efter utredning av behovet av en mer modern och ändamålsenlig straffrättslig reglering i fråga om oegentligheter vid utbetalningar från välfärdssystemen (se prop. 2006/07:80 och betänkandet Bidragsbrott [SOU 2006:48]). I 2 § behandlas bidragsbrott som är det centrala brottet i lagen. Brottet är konstruerat som ett s.k. farebrott med liknande brottskonstruktion som i skattebrottslagen (1971:69). Sålunda föreskrivs att den som lämnar oriktiga uppgifter eller inte anmäler ändrade förhållanden som han eller hon är skyldig att anmäla enligt lag eller förordning, och på så sätt orsakar fara för att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd felaktigt betalas ut, eller felaktigt tillgodoräknas, betalas ut med ett för högt belopp eller tillgodoräknas med ett för högt belopp döms för bidragsbrott.

I 18 kap. socialförsäkringsbalken finns regler om underhållsstöd. Av 2 § framgår att barn har rätt till underhållsstöd, under de förutsättningar som anges i 4 §, om föräldrarna inte bor tillsammans och en av föräldrarna är boförfälder. När barnets föräldrar är folkbokförda på samma adress eller är gifta med

varandra ska de enligt 3 § anses bo tillsammans. I kapitlet finns även särskilda regler om undantag från rätten till underhållsstöd. I 8 § anges sålunda att underhållsstöd inte lämnas om barnets moder är boförälder och hon uppenbarligen utan giltigt skäl låter bli att vidta eller medverka till åtgärder för att få faderskapet eller föräldraskapet enligt föräldrabalken till barnet fastställt. Av 110 kap. 46 § socialförsäkringsbalken framgår att den som beviljas en förmån enligt denna balk ska anmäla sådana ändrade förhållanden som påverkar rätten till eller storleken av förmånen. I 47 § anges att en sådan anmälan ska göras så snart som möjligt och senast fjorton dagar efter det att den anmälningsskyldige fick kännedom om förändringen.

Straffskalan för bidragsbrott är fängelse i högst två år, eller om brottet är ringa böter eller fängelse i högst sex månader. I 3 § regleras grovt bidragsbrott för vilket är stadgat fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Det kan därmed konstateras att straffskalorna för de olika bidragsbrotten överensstämmer med de för motsvarande bedrägeribrott. Vidare är en gärning enligt 2 § som begås av grov oaktsamhet straffbar enligt 4 § som vårdslöst bidragsbrott för vilket är stadgat böter eller fängelse i högst ett år. Om en sådan gärning med hänsyn till beloppet, risken för slutlig ekonomisk skada och övriga omständigheter är mindre allvarlig ska inte dömas till ansvar.

Vad som är ett ringa brott ska enligt författningskommentaren avgöras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Till ringa brott hör dock främst gärningar som rör små belopp. Det riktvärde som brukar användas för gränsdragningen mellan bedrägeri och bedrägligt beteende (numera ringa bedrägeri) anges bör kunna vara till ledning för bedömningen av dessa fall (prop. 2006/07:80 s. 96). I samband med redaktionella ändringar av bestämmelsen om ringa bedrägeri enligt 9 kap. 2 § första stycket brottsbalken, varvid brottsrubriceringen ändrades från bedrägligt beteende till ringa bedrägeri, angavs i specialmotiveringen att det normalt kunde vara fråga om bedrägerier upp till ett värde av 1 000 kr (se prop. 2016/17:131 s. 72). Värdet motsvarade då gällande gränsdragning mellan stöld och ringa stöld (se vidare nedan). I lagkommentaren till bestämmelsen om ringa bedrägeri anges beträffande värdegränsen att den i praxis torde ligga högre än gränsen mellan ringa stöld och stöld med hänvisning till ett antal äldre avgöranden, SvJT 1954 ref. s. 35, SvJT 1975 ref. s. 53, SvJT 1969 ref. s. 5 och RH 1994:96 (se Bäcklund m.fl., Brottsbalken, En kommentar, Elektroniska versionen, utgåva 25, 2024, JUNO). Jareborg har beträffande värdegränsen mellan bedrägeri och bedrägligt beteende uttalat att den praxis som utvecklats rörande snatteri (numera ringa stöld) i viss mån är vägledande, men att domstolarna synes inte sällan förlägga motsvarande gräns på en något högre nivå för bedrägeribrott (se Jareborg m.fl., Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2 uppl., 2015, s. 249 f.). En annan uppfattning har Borgeke gett uttryck för som anger att värdegränsen mellan ringa bedrägeri och bedrägeri som utgångspunkt bör ligga på samma nivå som den mellan ringa stöld och stöld, alltså för närvarande 1 250 kr för vanliga bedrägeribrott

enligt 9 kap. 2 § första stycket brottsbalken, men däremot vid 2 500 kr för s.k. snyltningsbrott enligt andra stycket i samma lagrum (se Borgeke m.fl., Studier rörande påföljdspraxis m.m., 8 uppl., 2024, JURE, s. 830 f.).

I Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning Bidragsbrott, Inklusive assistansbedrägerier, RÄV 2021:8 anges att ett bidragsbrott i normalfallet kan anses som ringa om beloppet inte överstiger 2 000 kr. RÄV 2021:8 ersatte tidigare RättsPM 2020:1 och RättsPM 2015:5. Innehållet såvitt gäller den fråga som nu är uppe till bedömning överfördes till RÄV 2021:8 utan ändringar i sak. Dessförinnan fanns RättsPM 2013:4 i vilken det fanns en rekommendation om att ett bidragsbrott i normalfallet kunde anses som ringa om beloppet inte översteg 1 500 kr. Det finns domstolar som tillämpat en lägre beloppsgräns än 2 000 kr och utan att hänvisa till något systematiskt agerande dömt för bidragsbrott av normalgraden när beloppet uppgått till minst 1 456 kr respektive 1 620 kr (se Göta hovrätts dom 2024-10-29 i mål B 1602-24 respektive Göta hovrätts dom 2025-05-20 i mål B 4856-24).

För de fall det handlar om upprepad brottslighet kan det finnas anledning att på grund av det systematiska tillvägagångssättet bedöma de enskilda brotten som varande av normalgraden, trots att värdet understiger 2 000 kr för respektive gärning (se RÄV 2021:8 s. 13, med hänvisning till Svea hovrätts dom 2015-06-26 i mål B 3982-15 som avsåg 30 brott, Svea hovrätts dom 2017-08-18 i mål B 5757-17 som avsåg 58 brott och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-03-22 i mål B 2547-16 som avsåg 11 brott). I vägledningen betonas vidare att beloppet endast är en faktor bland flera som ska beaktas och att en helhetsbedömning av samtliga omständigheter krävs vid bedömningen av rubricering och straffvärde med hänvisning till "Tillgreppen i köpcentret" NJA 2006 s. 524 och NJA 2013 s. 654 (RÄV 2021:8 s. 22 ff.). Det finns även senare avgörande där domstol trots att det har varit fråga om ett stort antal fall, vilket typiskt sett talar för ett systematiskt agerande från den tilltalades sida, har dömt för bidragsbrott, ringa brott. I detta fall har hänvisning skett till rättsfallet "De upprepade förfalskningarna" NJA 2018 s. 378 vari angavs att brottslighetens systematiska karaktär och därmed högre straffvärde oftast kan beaktas tillräckligt inom ramen för den straffskala som gäller för brott av normalgraden vid åtal för grovt brott (se Svea hovrätts dom 2024-08-27 i mål B 5403-24 som avsåg 43 brott).

I sammanhanget kan redogöras för hur gränsdragningen mellan stöld och ringa stöld (tidigare snatteri) har utvecklats över tid. Högsta domstolen uttalade i NJA 1990 s. 743 att gränsen mellan stöld och snatteri vid butikstillgrepp lämpligen syntes kunna dras vid ett värde omkring 800 kr. Något senare i rättsfallet NJA 1994 s. 699 angav Högsta domstolen att denna värdegräns borde justeras när förändringar i penningvärdet gjorde det påkallat, men denna gräns borde å andra sidan inte skifta fortlöpande i takt med sådana förändringar innan det fanns underlag för att utgå från en ny gräns som tedde sig lämplig

och hanterbar för den praktiska rättstillämpningen. I den mån en övergång till en högre gräns skulle äga rum i praxis syntes det från dessa synpunkter i och för sig ändamålsenligt att detta skedde när en höjning av gränsen till omkring 1 000 kr var motiverad. I rättsfallet NJA 2003 s. 495 fann Högsta domstolen att konsumentprisindex hade stigit så pass mycket att 800 kr vid tidpunkten för 1990 års avgörande motsvarade något mer än 1 000 kr i det då aktuella penningvärdet. Främst med hänsyn till att några av de huvudgrupper som kan aktualiseras vid butikstillgrepp haft en betydligt måttligare prisutveckling än konsumentprisindex totalt ansåg Högsta domstolen att utvecklingen av konsumentprisindex dittills inte motiverade en höjning av värdegränsen. Det var först i rättsfallet NJA 2009 s. 586 som Högsta domstolen ansåg att penningvärdeförsämringen motiverade en höjning av gränsen mellan stöld och snatteri till 1 000 kr. Därefter skedde genom rättsfallet NJA 2019 s. 951 en ytterligare höjning av denna gräns till 1 250 kr. Högsta domstolen har den 12 maj 2025 meddelat prövningstillstånd i ett mål ang. stöld där frågan om rubricering med hänsyn till värdet är uppe till bedömning (Högsta domstolens mål B 712-25).

När det gäller bortfallande av påföljd finns allmänna regler i 35 kap. brottsbalken. I bidragsbrottslagen finns en särskild regel i 7 § som tar sikte på bidragsbrott, ringa brott, eller vårdslöst bidragsbrott och som anger att fem års preskription numera gäller såvitt avser bortfallande av påföljd i stället för två år för brott med motsvarande straffskala enligt reglerna i brottsbalken. Ändringen i bidragsbrottslagen trädde i kraft den 1 januari 2020.

Min bedömning

Det kan konstateras att åklagaren valt att åtala för bidragsbrott av normalgraden trots att beloppet vid varje gärningstillfälle uppgått till 1 723 kr, dvs. lägre än det belopp om 2 000 kr som enligt RåV 2021:8 kan utgöra utgångspunkt vid bedömningen av om ett brott bör rubriceras som normalgradsbrott eller ringa brott. Såväl tingsrätten som hovrätten har delat åklagarens bedömning och dömt SM för fem fall av bidragsbrott av normalgraden. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom även gällande påföljden, nämligen villkorlig dom jämte 40 dagsböter. Av tingsrättens dom framgår att åklagaren har åberopat relativt omfattande skriftlig bevisning till styrkande av att SM tidigare vid ett flertal tillfällen ansökt om underhållsstöd för syskon till det nu aktuella barnet och att hon har lämnat olika uppgifter till olika myndigheter gällande sina boendeförhållanden och vilken kännedom hon haft om vem som var far till barnen. Det får således anses ha förelegat ganska särpräglade och för den tilltalade försvårande förhållanden kring vad som föregått de aktuella ansökningarna och utbetalningarna om underhållsstöd i detta mål. Tingsrätten skriver att det är uppenbart att SM har varit medveten om att de felaktiga uppgifterna om att E saknade fader ledde till att underhållsstöd betalades ut.

Hovrätten har bedömt att det är den värdegräns som utgör utgångspunkt för bedömningen av om ett brott ska rubriceras som stöld eller ringa stöld, dvs. 1 250 kr, som även bör utgöra utgångspunkt vid bedömningen av om ett bidragsbrott bör hänföras till normalgraden eller ringa brott. I mildrande riktning bedömer hovrätten SMs hemsituation med hot och våld och att hon har befriats från återbetalningsskyldighet för felaktigt utbetalda belopp. Trots det ansåg hovrätten vid en samlad bedömning att brotten inte kunde bedömas som ringa och att SM, som tingsrätten funnit, skulle dömas för fem fall av bidragsbrott.

I RåV 2021:8 anges att; för det fall det handlar om upprepad brottslighet kan det finnas anledning att på grund av systematiken bedöma de enskilda brotten som normalgradsbrott, trots att värdet understiger 2 000 kr.

Min bedömning är att det har varit riktigt att döma SM för fem fall av bidragsbrott av normalgraden med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Den värdegräns om 2 000 kr som rekommenderas i RåV 2021:8 framstår som lämplig och har visst stöd i praxis. Enbart denna värdegräns talar sålunda för att varje enskilt brott kan rubriceras som ett ringa brott. Högsta domstolen påtalar i ”Pälshäleriet” NJA 2013 s. 654 p 5 att det finns en risk om man knyter straffvärdebedömningen till olika beloppsgränser att domstolarna fäster alltför stor vikt vid beloppsfaktorn och inte låter andra på straffvärdet inverkan omständigheter få det genomslag som är motiverat. Det är i aktuellt fall fråga om flera brott begångna ett antal månader i följd, visserligen inte ett tvåsiffrigt antal brott, men samtidigt speciella förhållanden där stora liknande bidrag tidigare har utbetalats till den tilltalade vilket åskådliggör en mer omfattande och allvarlig systematik i den tilltalades handlande.

Jag delar vidare hovrättens bedömning att det inte har framkommit något som talar för att SM skulle ha befunnit sig en nödsituation under den tidsperiod som omfattas av de aktuella utbetalningarna och som skulle innebära att hon på denna grund kan gå fri från ansvar.

Prövningstillstånd

Av 54 kap. 10 § rättegångsbalken följer att prövningstillstånd får meddelas endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens) eller om det finns synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att det finns grund för resning eller att domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag (extraordinär dispens).

För prejudikatdispens krävs att ett avgörande av Högsta domstolen får generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställ-

ningar. Mot bakgrund av vad jag har redovisat ovan under Rättslig reglering framstår det inte som tydligt vilken värdegräns som tillämpas och lämpligen bör tillämpas av domstolarna som utgångspunkt vid bedömningen av om ett bidragsbrott bör rubriceras som varande av normalgraden eller ringa brott. Frågan torde ofta komma att aktualiseras och det finns därmed ett behov av vägledning. Även om omständigheterna är särpräglade i detta ärende finns sålunda ett rättsligt intresse av att frågan om värdegränsen blir föremål för Högsta domstolens bedömning.

Jag vill samtidigt fästa Högsta domstolens uppmärksamhet på att om prövningstillstånd skulle komma att meddelas och samtliga brott skulle komma att rubriceras som bidragsbrott, ringa brott, har, som försvararen angett, preskription inträtt. 7 § bidragsbrottslagen, som är en specialreglering i förhållande till 35 kap. 1 § brottsbalken, och enligt vilken bestämmelse preskriptionstiden för bidragsbrott, ringa brott, och vårdslöst bidragsbrott förlängs till fem år trädde i kraft först den 1 januari 2020 (se ovan).

Bevisuppgift

Preliminärt åberopar jag inte någon bevisning. Målet kan avgöras på handlingarna. Jag ber dock att få återkomma med bevisuppgift och med mina synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall prövningstillstånd skulle komma att meddelas.

Eva Thunegard

Tord Edlund

Kopia till

Utvecklingscentrum

Södra Skånes åklagarkammare (5000-K1277046-22)

Kammaråklagaren Sanja Kovacevic